

Kieliopin arvoituksia marissa ja pohjoissaamassa: depiktiiviset suffiksit *-ńek* ja *-naga*¹

1. Aluksi

Tämä kirjoitus tarjoaa pienen lisän marin ja pohjoissaamen sijanomaisten johdosten tuntemukseen ja pyrkii samalla etsimään uusia näköaloja näiden kahden typologisesti ja maantieteellisesti verrattain kaukaisen kielisisaruksen kontrastiiviseen tarkasteluun. Vaikka mari ja saamelaiskielet muodostavat puolet neljästä kieliryhmästä, joiden perinteinen fennougristiikka on tavallisesti katsonut polveutuvan marille, saamelle, itämerensuomelle ja mordvalle yhteisestä suomalais-volgalaisesta kantakielestä, erityisesti saamen ja marin keskinäiseen samuuteen on kiinnitetty melko vähän huomiota.

Tämän kirjoituksen keskiössä on kaksi muodoltaan sekä syntaktisilta ja semanttisilta funktioiltaan varsin samanlaista sidonnaista morfeemia: marin suffiksi *-ńek* ja pohjoissaamen *-naga*. Molempia on aiemmassa tutkimuksessa luonnehdittu essiivisiksi, ja molempien alkuperää koskevissa selityksissä on ainakin epäsuorasti viitattu kantauralin **-na-*lokatiiviin ja muihin sijasuffikseihin, joiden on katsottu sulautuneen yhteen, vaikka oletukselle ei olekaan esitetty tarkempia perusteluja. Puheeksi tulevien suffiksien funktioihin ei muutenkaan ole kiinnitetty suurempaa huomiota edes kielten synkronisissa kieliopillisissa kuvauksissa, ja tästä syystä on ymmärrettävää, että marilaisen *-ńek*-aineksen ja pohjoissaamelaisen *-naga*-aineksen samankaltaisuuteen ei tietääkseni ole aiemmin kiinnitetty lainkaan huomiota.

Artikkelin rakenne on seuraava: Jaksossa 2 esittelen lyhyesti marin *-ńek*-aineksen tutkimushistorian ja kyseisten muotojen keskeiset tehtävät; jaksossa 3 kuvaan samaan tapaan pohjoissaamen *-naga*-muodosteet. Erityisen huomion saavat marin ja pohjoissaamen muotojen yhteiset funktiot – deadjektiiviset depiktiivit kuten esimerkiksi marin (*sveža* 'tuore' → *svežańek* 'tuoreena,

1. Kiitän Ante Aikiota, Jeremy Bradleyä, Berit Nystad Eskonsipoa, Riho Grünthalia, Emmi Hynöstä, Johanna Johansen Ijästä, Nobufumi Inabaa, Kjell Kemiä, Eino Koposta ja monia muita lähimmäisiäni useista arvokkaista artikkelin lopulliseen muotoon johtaneista neuvoista ja kommentteista.

tuoreeltaan’ ja pohjoissaamen (*varas* ’tuore’ → *varasnaga* ’tuoreeltaan’ – jaksossa 4, jonka jälkeen jaksossa 5 palaan kyseisten muotojen alkuperän ja sitä käsitelleen tutkimusperinteen ongelmiin.

Aiemman tutkimuskirjallisuuden lisäksi varsinaisena tutkimusmateriaalinani ovat sähköiset tutkimusaineistot, joista merkittävimpiä ovat Turun yliopiston Volgan alueen kielten tutkimusyksikön marin kielen *Ончыко*-sanomalehtikorpus ja UiT Norjan arktisen yliopiston Divvun/Giellatekno-korpus. Näiden lisäksi olen kerännyt lukuisia lisäesimerkkejä erilaisista verkkoteksteistä. Marinkielinen tutkimusmateriaali on pääasiassa niittymaria. Tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen; päähuomio on tarkasteltavien morfeemien produktiiviseksi katsottavissa tehtävissä, ja monien harvinaisten ja toisaalta muutamien leksikaalistuneempien ja sellaisina frekventtien muodosteiden kvantitatiivisiin eroihin ei ole tarpeen kiinnittää erityistä huomiota.

2. Marin *-nek*

Marin *-nek*-muotojen olemassaoloon ovat kiinnittäneet huomionsa jo Suomalais-Ugrilaisen Seuran toista sataa vuotta sitten marien maille lähettämät Volmari Porkka ja Yrjö Wichmann sekä heihin viitaten esimerkiksi Beke (1911, 224) kieliohjeissaan, mutta yksittäisten sanakirjamerkintöjen ja kielihistoriallisten huomautusten rinnalla ainoan huomattavan – noin sivun mittaisen – kuvauksen *-nek*-muotojen käytöstä on esittänyt Učaev (1985, 123–124) laajassa kieliohjeissaan. Täydellisin lause-esimerkein hän kuvaa *-nek*-muodot kahtena eri joukkona – denominaalisina ja deadjektiivisina adverbina – mutta muotojen semanttisiin funktioihin kiinnitetään vain vähän huomiota. Učaevin (1985) esimerkistö toistuu myöhemmin osin muunneltuna kymmenosaisen suursanakirjan (SMJa 1990–2005) sana-artikkeleissa.

Myös taannoin ilmestynyt suuri marin murresanakirja (Moisio & Saarinen 2008) tarjoaa joukon uusia tietoja tämän vanhastaan yleismarilaiseksi tunnetun aineksen levikistä ja käytöstä. Viimeksi aiheeseen on kiinnittänyt huomiota Saarinen (tulossa), joka Učaevin ja Bereczkin esittämiin esimerkkeihin ja selityksiin viitaten huomioi *-nek*-muodot yhtenä keinona ilmaista niitä kieliohjeellisia merkityksiä, joita esimerkiksi suomessa ilmaistaan erityisellä essiivisijalla.

Erilaisista funktioistaan huolimatta muun muassa substantiivi- ja adjektiivipohjaisia *-nek*-muotoja on pidetty etymologialtaan samanlaisina, mutta tutkijoiden (erityisesti Beke 1911, Galkin 1964, Anduganov 1991, Bereczki 1994; 2002) selitykset ovat hieman vaihtelevia ja vaillinaisesti perusteltuja; Saarinen (tulossa) kiinnittää myös huomiota suffiksin alkuperästä esitettyjen toteamusten ongelmallisuuteen. Huomattakoon, että vaikka Bereczki (2002, 49–50) kutsuu marin muotoja essiiveiksi, hän torjuu ajatuksen, että kyse olisi muiden uralilaisten kielten essiivien historiallisista vastineista; tästä tarkemmin jaksossa 5.

-nek-aineksiset muodot voidaan kyllä Učaevin (1985) tavoin karkeasti jakaa denominaalisiin ja deadjektiivisiin, mutta näiden lisäksi on huomioitava

se, että eräiden *-nek*-muodosteiden kantasanat ovat lähinnä adverbeja ja aivan oman joukkonsa muodostavat mm. Beken (1911, 280) kollektiivinumeraleiksi luonnehtimat sanat, esimerkiksi *kok* '2' → *kogânek* 'molemmat' tai *kum* '3' → *kumânek* 'kaikki 3':

- (1) *Polatovmâtân čđlaže kum ikšâvâšt ulo. Kumânek – üdâr.*²
'Polatoveilla on yhteensä kolme lasta. Kaikki kolme ovat tyttöjä.'

Substantiiveihin pohjautuvilla muodoilla ilmaistaan useimmiten tapahtuman tai sen alkamisen ajankohtaa, ja tällöin kyseeseen tulevat erityisesti elämänvaiheet:

- (2) *Memnan ješâšte ugâč šočšo Dmitrij, Gála, Luda azañek kolen koltâšt. (Ончыко)*
'Meidän perheessämme vastasyntyneet Dmitri, Galja ja Ljuda kuolivat jo lapsina.'
- (3) *Memnan samârâk avtorna-vlak rvezânek čarkalan keržaltât. (Ончыко)*
'Nuoret kirjailijamme tarttuvat lasiin jo poikina (nuoresta lähtien).'

Esimerkin (2) muotoa (*aza* 'lapsi' → *azañek* ei mainita tuntemassani tutkimuskirjallisuudessa, jossa yleisiä esimerkkejä ovat Bekestä (1911, 224) lähtien olleet *rvezânek* 'poikana, nuorena, nuoresta lähtien' (3) ja *samârâkñek* 'id.', joiden kantasubstantiiveilla *rveze* 'poika, nuorukainen, nuori' ja *samârâk* 'nuori' on myös adjektiivista käyttöä. Jaksossa 4 tarkemmin puheeksi tuleviin adjektiivikantaisiin johdoksiin verrattuna denominaaliset *-nek*-muodosteet ovat silti vähäisiä ja semantiikaltaan epäsäännöllisiä. Esimerkiksi substantiivista *kut* 'koko, pituus' muodostettu *kutânek* 'pitkin, varrella' toimii lähinnä postposition tavoin. Monien sanakirjojen (esim. SMJA 1990–2005, Moisio & Saarinen 2008 s.v.) vuorokaudenaikoihin viittaavat (*vodo* 'ilta' → *vodânek* '(jo) illalla' ja (*volgâdo* 'valoisa aika' → *volgâdânek* '(jo) valoisaan aikaan' puuttuvat kokonaan varsinaisesta tutkimusmateriaalistani, ja nämäkin voinee toisaalta tulkita myös kantasanojensa adjektiivisen käytön ('iltainen', 'valoisa') pohjalta. Edelleen myös substantiiviin *ora* 'kasa, läjä' pohjautuva *orañek* 'kokonaan' on merkitykseltään ilmeisen itsenäinen leksikaalistuma:

- (4) *A memnan ilême pört ončâlno «KOGIZ» lüman kniga kevâtân vitrina jandažâm orañek šalaten.*³
'Asuintalomme edessä sijaitsevan Kogiz-kirjakaupan ikkunan lasit on rikottu kokonaan.'

Viimeksi mainittuihin on semantiikkansa vuoksi syytä palata tarkemmin alempana adjektiivisten *-nek*-muotojen yhteydessä.

2. <<http://mariel.org.ru/3448-kech-vate-marijym-kech-shochshyshtym.html>> (1.8.2014)

3. <<http://mariel.org.ru/literature/1038-nylle-kokymsho-ijjyn-peledyshyze.html>> (1.8.2014)

3. Pohjoissaamen *-naga*

Pohjoissaamen *-naga*-muotojen kuvauksen historia on pitkälti leksikografista historiaa, joka ulottuu jopa Knud Leemin (1768) sanakirjaan, jossa esiintyy myös kokonainen esimerkkilause (5a), joka pienin sanajärjestyksen ja ortografian muutoksin sopii nykykielenkin (5b) kuvaukseksi:

- (5) a. *Samuel njabme labba obbanag'a Herraĵ oaafferushaj*
(Leem 1768 s.v. *Obbana'ga*)
(‘Samuel offrede HERren et diende Lam heelt’, ‘Samuel agnum lactentem obtulit Jehovæ totum’)
- b. *Sámmol oaaffarušai njammi lábbá obbanaga Hearrái.*
(‘Samuel uhrasi imevän karitsan kokonaisena Herralle.’)

Marin muotojen tapaan myös saamen *-naga* on jäänyt lähes unohtuksi kieliopin kuvauksissa, ja kattavimman kuvauksen muodosteista esittääkin Nielsen (1932–1962 s.v.) suuressa sanakirjassaan, jossa yli sivun mittainen sana-artikkeli *nâgâ* rajoittuu kuitenkin vain esittelemään esimerkkisanoja ilman lausekonteksteja. Ilmaisutyyppejä mainitaan lyhyesti myös Nielsenin (1926, 288, 353) kieliopissa, mutta varsinaisia lause-esimerkkejä on löydettävissä vasta Sammalahden (2005, 119, 128, 204) ja Nickelin ja Sammalahden (2011, 425, 438, 528) kieliopista ja silloinkin ilman, että huomiota kiinnitetäisiin erityisesti *-naga*-aineksen olemassaoloon tai merkityksiin.

Käytännössä kaikki *-naga*-muotoihin huomionsa kiinnittäneet ovat yhdistäneet ne *-n*-suffiksilla muodostettavaan essiiviin, joka on itämerensuomen *-na*-essiivin yksiselitteinen vastine (esim. Nielsen 1926, 353; Nickel & Sammallahti 2011, 326, 653). Sammallahti (1998, 93, 236, 258) esittää johtimelle myös etymologian, jonka mukaan kyse on kantaauralin lokatiivista, johon on liittynyt perätysten kaksi latiiivin tunnusta, **-k* ja **-n*, joista jälkimmäisestä on jäänyt jäljelle vain klusiiliainesta seuraava sidevokaali; tästä tarkemmin jaksossa 5.

Viimeksi *-naga*-ainesta ja erityisesti sen suhdetta essiiviin on tarkastellut Ylikoski (2014; tulossa). Vaikka *-naga* esiintyy muutamissa kivettyneissä, kantasanoiltaan hämärissä tai rakenteeltaan epäodotuksenmukaisissa adverbeissa (esim. *otne* ‘tänään’ : *otná* ‘tämänpäiväinen’ : *otnánaga* ‘heti tänään’; *vuossárga* ‘maanantai’ : *vuossárnaga* ‘heti maanantaina’) ja pronomineissa (*dat* ‘se’ : *dahtanaga* ‘juuri se’), selvästi produktiivisena tai produktiivisehkona sitä voi pitää vain kahdessa eri funktiossa. Vähemmän produktiivisiin deadjektiiivisiin muotoihin palataan alempana, mutta selvästi produktiivisina, joskin tarkan semantiikkansa rajoittamina muodosteina on pidettävä substantiivikantaisia *-naga*-muotoja, joiden merkitys on ‘X:n tahrима/likaama/peittäjä; X:ssä’. Tässä merkityksessä on mahdollista käyttää myös essiiviä, mutta vain osassa *-naga*-muotojen syntaktisista funktioista. Kuten suomalainen vastineensa, pohjoissaamenkin essiivi esiintyy lähinnä erilaisissa predikatiivissa tehtävissä (6), mutta ei substantiivina määrittävänä attribuuttina, jolloin *-naga* kuitenkin on mahdollinen (7):

- (6) *Garrasit roasmmohuvvan Sparbo muitala iežas dakkaviđe ádden ahte dievdu lei garrasit roasmmohuvvan, go ii nagodan lihkastit, ja go ámadeadju lei visot varranaga (~ varran).*
(Divvun/Giellatekno)
'Pahoin loukkaantunut Sparbo kertoo heti ymmärtäneensä, että mies oli pahoin loukkaantunut, kun ei pystynyt liikahtamaan, ja kun kasvot olivat aivan veressä.'

- (7) *Varranaga (~ *varran) soffás oaidná bures tragediija mii geavai viesus.* (Divvun/Giellatekno)
'Veren tahrimesta sohvasta näkee hyvin talossa tapahtuneen tragedian.'

Vaikka yllä nähtävä *varranaga* esiintyy jo Leemin (1768) sanakirjassa, denomi-naalinen *-naga* on selvästi produktiivinen suffiksi, jolla voi vapaasti muodostaa merkitykseltään ja syntaksiltaan analogisia muotoja kuten *betonaganaga* 'betonin tahrима; betonissa' ja *banánajogurtanaga* 'banaanijogurtin tahrима'. Muodos-teiden syntaktisten funktioiden perusteella tällaiset muodot muistuttavat monin tavoin adjektiivieja; adjektiiveille ominainen taivutus niiltä kuitenkin puuttuu (tarkemmin Ylikoski 2014; tulossa).

4. Marin *-nek* ja pohjoissaamen *-naga*: deadjektiivisiä depiktiivejä

Pohjimmainen syy marin *-nek*- ja pohjoissaamen *-naga*-aineksisten muotojen vertailevaan tutkimukseen on se, että adjektiiveihin liittyessään nämä muodol-taankin toisiaan muistuttavat suffiksit toimivat erittäin yhtäläisissä tehtävissä. Kyse on samalla marin suffiksin frekventeimmasta ja produktiivisimmasta funk-tiosta, ja pohjoissaamen suffiksin toiseksi yleisimmistä käyttötavoista. Molem-pien kielten adjektiiveihin pohjautuvia muotoja voi sanalla sanoen luonnehtia *depiktiiveiksi*, joita yhdessä resultatiivien kanssa pidetään usein tavallisimpina sekundäärisen predikaation alalajina (esim. Himmelmann & Schultze-Berndt 2005, 4). Jo termin luoneen Hallidayn (1967, 63) määrittelemänä depiktiivi on määrite, joka predikoi tietyn osallistujan ominaisuuden suhteessa koko lau-seen kuvaamaan asiintilaan, mutta erotukseksi resultatiiveista depiktiivit eivät kuvaa pääverbin ilmaisevan toiminnan tulosta vaan luonnehdittavan osallistu-jan olemusta koko prosessin aikana. Resultatiiveja on siis esimerkiksi suomen translatiivi lauseessa *Hilda paistoi kalan kypsäksi*, kun taas lauseen *Siviä söi kalansa raakana* essiivi toimii depiktiivinä. Marin sijajärjestelmässä ei ole sel-västi tällaisiin tehtäviin vakiintuneita sijoja, mutta Saarinen (tulossa) kiinnittää huomiota siihen, että esimerkiksi nominatiivisten, genetiivisten ja inessiivisten sekundääristen predikaattien lisäksi eräissä konteksteissa on mahdollista käyt-tää *-nek*-tunnuksisia muotoja. Pohjoissaamassa sen sijaan käytetään essiiviä, jonka funktiot kattavat melko laajasti sekä suomen essiivin että translatiivin tehtävät (Ylikoski tulossa).

Tarkempi analyysi pohjoissaamen essiivin ja sen kaltaisten kieliopillisten keinojen käytöstä paljastaa, että laaja-alaisen essiivin rinnalla varsin tarkkarajaisen ilmaisu-tyypin muodostavat vajaat parikymmentä adjektiivikantaista *-naga*-muotoa. Näistä useimmat esiintyvät yksinomaisesti depiktiiveinä, jotka kuvaavat joko objektin tai intransitiivilauseen subjektin tarkoitteen olotilaa pääverbin kuvaaman tapahtuman aikana. Vaikka essiivikin on näissä asemassa mahdollinen, *-naga*-muotojen semanttisena erikoispiirteenä on se, että niillä on erityinen hetkellisyyden merkitys samaan tapaan kuin suomen *tuoreeltaan*-tyyppisillä muodoilla. Essiivin resultatiivisiin funktioihin *-naga*-muotojen tehväkenttä ei lainkaan ulotu (Ylikoski 2014; tulossa).

Kun marin *-nek*-muotojen todellista käyttöä tarkastelee samasta depiktiivisyyden ja sille mahdollisten aspektuaalisten vivahteiden näkökulmasta, tarkkailija ei voi välttyä huomaamasta, että myös marin deadjektiiviset *-nek*-muodot ovat depiktiivejä, jotka rajoittuvat melko yksinomaisesti pääverbin patientista predikoimiseen. Vaikka *-naga*-muodoille ominainen hetkellisyyden merkitys ei marin rakenteissa aina ole yhtä selvä, nämä molempien kielten essiivisehköjen muodosteiden joukot ovat leksikaaliseltakin semantiikaltaan lähes identtisiä. Marin adjektiivikantaisia *-nek*-muotoja tunnen – kantasalanuokaltaan tulkinnanvaraiset mukaan lukien – kolmattakymmentä, joista lähes kaikki omassa autenttisten lauseiden kokoelmassani; näistä kaksi on havaitakseni aiemmin dokumentoimattomia. Molempien kielten muodot kuuluvat selvästi niiden prototyyppejä fyysisiä – ja pohjoissaamessa myös psyykkisiä – tiloja kuvaavien depiktiivien piiriin, jollaisten Schultze-Berndt ja Himmelman (2004, 63) toteavat olevan yleisimpiä esimerkkejä eri kielten depiktiiveistä. Kummankaan kielien muodoilla ei havaitakseni ole erityisiä monikkomuotoja, mutta tämä piirre ei erota *-naga*-muotoja saamelaiskielten essiivistä, joka muista sijoista poiketen ei myöskään tee eroa yksikön ja monikon välillä.

Seuraavassa esittelen marin ja pohjoissaamen depiktiivisiä rakenteita jokseenkin rinnakkaisin esimerkein. Koska etenkin *-naga*-muodoilla on pohjoissaamen essiiviä tarkkarajaisemmat temporaaliset merkitykset, tätä havainnollistetaan mahdollisuuksien mukaan suomennosten *tuoreeltaan*-tyyppisin adverbistunein ablatiivein, jotka niin ikään ovat produktiivisia essiivimuotoja (*tuoreena*) tarkkarajaisempia (‘kun X on vielä tuoreena’), joskin usein niillä korvattavissa. Yleisimpiin deadjektiivisiin depiktiiveihin kuuluvat molemmissa kielissä etenkin muutoksille alttiin tuoreuden (8–9) ja lämpötilojen (10–11) ilmaukset. Peltotöistä puhuttaessa viljan ja heinän tärkeä, mutta uhanalainen olotila on kuivuus (12–13):⁴

- (8) *Tågak áštat Juljalášte iláše-vlak kázâtat: koštat, šinčálat, svežánek ále kükten koptitlat.*⁵

’Näin tekevät Jyljälän asukkaat nykyäänkin: kuivaavat, suolaavat ja savustavat [kalaa] tuoreeltaan tai kypsenteen’.

4. Kuvaamani marin muodot ovat yleensä näyttymaria, mutta vuorimarilainen lause (10) on esimerkki siitä, että *-nek* toimii käytännössä samaan tapaan kautta kielialueen.

5. <<http://mari-el.in/1951-kol-kele-ajjdeme-jamle-very-m-kychalesh.html>> (1.8.2014)

- (9) *Bierggu ja fáłkká borre varasnaga dahje sáltejedje, dahje vuvde dáččaide ja eará sápmelaččaide.* (Divvun/Giellatekno)
'Liha ja kaularasva syötiin tuoreeltaan tai suolattiin, tai myytiin norjalaisille ja muille saamelaisille.'
- (10) *Svezä turim šoltat, tæškæ ukropâm pištät dâ šokšânek selotkâ dono kačkât.*⁶
'Keitetään uusia perunoita, sekaan pannaan tilliä ja syödään lämpimiltään sillin kanssa.'
- (11) *Mii vihkket gorudiid liekkasnaga ja das gessojuvvo de eret automáhtalačcat 4 % maid gohčodit lieggadeaddun.* (Divvun/Giellatekno)
'Punnitsemme ruhot lämpimiltään ja siitä vähennetään sitten automaattisesti 4 %, mitä kutsutaan lämminpainoksi.'
- (12) *Kâžâteš pasu gâč purâšo pârčâm urlâkklan kukšânek pâštaš târšat.*⁷
'Toistaiseksi he yrittävät ottaa pellolta tulevat jyvät kuivana kylvösiemeneksi.'
- (13) *Máhte báikki nuorra dálonguovttos fidniiga buot suinniid goikkesnaga láhtui ja šibitdoalu boahtteáigi orui leamen goittot vuot muhtun áigái dorvvastuvvon.* (Divvun/Giellatekno)
'Máhte báikin nuori isäntäpari sai kaikki heinät kuivana latoon, ja karjanhoidon tulevaisuus tuntui olevan ainakin taas joksikin aikaa turvattu.'

Lauseet (14–15) puolestaan ovat esimerkkejä depiktiivimuodoista, joilla ei näytä olevan suoranaisia, joskin sinänsä odotuksenmukaisia vastineita toisessa kielessä:

- (14) *Me eše en uda pasuško gorčicâm üdena da tudâm kunaržâm siloslan kučâltâna, kunaržâm užargânek siderat semân kuralâna.*⁸
'Lisäksi kylvämme kaikkein huonoimpaan peltoon peltosinappia ja käytämme sitä milloin säilörehuun, milloin kynnämme sen maahan vihreältään viherlannoitukseksi.'
- (15) *Lea gal diedusge min bargu iskat lea go dat adnon ovdal go vuovdit dan, go mii galgat vuovdit gálvvu ođasnaga.* (Divvun/Giellatekno)
'On kyllä tietysti meidän tehtävämme selvittää, onko sitä [uutena myytyä käytettyä puhelinta] käytetty ennen kuin sen myymme, kun meidän on määrä myydä tuote upouutena.'

Marin *užarnék*-muodon (14) vastineeksi sopivalla pohjoissaamen essiivillä *ruonasin* 'vihreänä (kasveista)' ei ole *-naga*-vastinetta – äidinkielisten mukaan muoto **/?/?ruonasnaga* olisi vähintäänkin outo – ja 'upouutena'-merkityksisellä *ođasnaga*-muodolla ei ole selvää vastinetta marissa.

6. <http://mrj.wikipedia.org/wiki/Юханнус_áïŋo> (1.8.2014)

7. <http://mariel.org.ru/countrys_news/1291-t1265shka-ozanlykklanat-kalykklanat.html> (1.8.2014)

8. <<http://mariel.org.ru/6008-zhapyn-objyrtemzhym-shizhat-pochesh-ot.html>> (1.8.2014)

Marin *-nek* vaikuttaa olevan hivenen produktiivisempi kuin pohjoissaamelainen vastineensa: Esimerkin (8) *svežánek*-muodon kantasana on nuori venäläislaina, ja samanlainen on sanakirjojen esittelemä vuorimarin *živojnek* 'elävänä, elävältä' (SMJa 1990–2005 s.v.). Autenttisista teksteistä löytyvät myös tutkimuskirjallisuudelle tuntemattomat *jüštânek* (parisanassa *šokšânek-jüštânek* 'kuumana-kylmänä') ja esimerkin (16) *levânek*:

- (16) *Kodšãžâm levânek sprincevatlaltaš kučâltman.*⁹
 'Loput [lääkkeenä käytettävästä yrttivedestä] käytetään lämpimiltään alapesuun.'

Yllä esimerkin (3) yhteydessä todettiin, että muotojen *rvezânek* 'nuorena, nuoresta lähtien' ja *samârâknek* 'id.' kantasanat ovat substantiiveja, joilla on adjektiivistakin käyttöä. Esimerkin (17) taustalla oleva *izi* 'pieni' on pääsääntöisesti adjektiivi, mutta *iziñek* – frekvenssiltään taajempi kuin muut adjektiivikantaiset *-nek*-muodot yhteensä – viittaa useimmiten ikävaiheeseen 'pienenä' ja voi kantaa myös merkityksen 'pienestä pitäen':

- (17) *Tau ačaj den avajlan mâjâm iziñek marla ojalaš tunâktâmâštlan!*
 (Ончыко)
 'Kiitos isälleni ja äidilleni siitä, että opettivat minut jo pienenä puhumaan maria!'

Oletettavasti alkuperäisempi, kirjaimellisempi merkitys samalla muodolla on jo Porkan ja Wichmannin muistiin merkitsemässä ja nykyteksteissäkin toistuvassa sananlaskussa *izi tulâm iziñek jör(âk)tö* 'sammuuta pieni tuli pienenä' (ks. Beke 1911, 224; Moisio & Saarinen 2008 s.v. *izi*). Sananlaskuperinteeseen kuuluvat myös seuraavat marin ja pohjoissaamen muotojen samankaltaisuuden selväksi tekevät esimerkit:

- (18) a. *Kürtnâm šokšânek taptat, manât.*¹⁰
 b. *Báhkasnaga galgá ruovdi derpojjuvot.*
 (Nielsen 1932–1962 s.v. *bákkâsnágá*)
 'Rauta on taottava kuumana, sanotaan.'

Edellä kuvailtujen marin ja pohjoissaamen essiivinomaisten depiktiivien kantasanat ovat fyysisiä ominaisuuksia kuvaavia käsitepareja ('kylmiltään' – 'kuumiltaan/lämpimiltään', 'kuiviltaan' – 'märiltään') tai sellaisten toisia ääripäitä (esim. *ođasnaga* '(juuri) upouutena'¹¹ mutta ei **boaresnaga* '(*)juuri) ikivanhana') tai muuten liki universaaleja laatusanoja (esim. *užargânek* 'vihreältään' tai *čarañek* ja *álâsnaga*, molemmat 'paljaaltaan, nakusiltaan'). Tämän lausesemantiikaltaan yksiselitteisen ydinjoukon lisäksi tavataan myös *-nek*- ja *-naga*-muodosteita, joiden semantiikka tai morfologia on vähemmän yksiselitteistä.

9. <<http://mariel.org.ru/anniversary/7451-izi-jjocha-omyl-vet...html>> (1.8.2014)

10. <<http://mariuerm.wordpress.com/2009/08/13/boltush-chapky/>> (1.8.2014)

11. Pohjoissaamen *odasnaga* on tuntemistani adjektiivikantaisista *-naga*- ja *-nek*-muodoista ainoa, jolla on predikatiivisten (depiktiivisten) funktioiden lisäksi myös attributiivista käyttöä (*biilla odasnaga haddi* 'auton hinta upouutena', *odasnaga biila* 'auto upouutena; upouusi auto'), mikä saa sen näyttämään tavallista adjektiivisemmalta.

Poikkeuksellisen yhtenäinen ja molemmille kielille yhteinen poikkeusten ryhmä koostuu sanoista, joista saatiin esimakua jo esimerkin (4) substantiivikantaisen *orańek*-muodon yhteydessä. Sen lisäksi sanakirjat tuntevat hyvin samanlaisen käsiteparin *tiića* 'kasa' : *tiićańek* 'kokonaan'. Pohjoissaamassa puolestaan käytetään adjektiiveista *oba* ~ *oppa* 'koko(nainen)' ja *ollis* 'täysi, kokonainen' johtuvia muotoja, joilta yleensä puuttuu muille *-naga*-depiktiiveille ominainen 'vielä kun' -luenta:

- (19) *Oasttášin áinnas sihkkela ollisnaga, muhto maid dušše osiid.*
(Divvun/Giellatekno)
'Ostaisin kernaasti polkupyörän kokonaisuena, mutta myös pelkkiä osia.'
- (20) *Muđui gal njillet gávpogat min obbanaga, šuoħkká Gáivuona sá[tn]ejođiheadđi Kristin Vatnelid Johansen.*
(Divvun/Giellatekno)
'Muuten kaupungit kyllä nielevät meidät kokonaisuena (kokonaan), huokaa Kaivuonon kunnanjohtaja K. V.J.'

Esimerkissä (20) nähdään siis sama *obbanaga*, jonka jo Leem (1768) on kuvannut (esim. 5a). Yllä olevaa esimerkkiä muistuttaen marissa on samoin kantasanaltaan lähinnä adjektiiviseksi (*ulo* 'kaikki, koko' →) tulkittava *uláńek* 'kokonaan', joka esimerkissä (21) ikään kuin viittaa patientin (eläkkeen) "kokonaisuuteen", mutta toimii sekundäärisen predikaation sijaan koko lausetta määrittävänä adverbialina:

- (21) *Vödâr kinde den tamakšâlan kodâmo éđla oksažâm, tidat siten ogâl – pensijžâmat uláńek gajak jüân kolten. (Ончыко)*
'Kaikki Vödyrin leipää ja tupakkaa varten jättämät rahat, nekään eivät riittäneet – on juonut eläkkeensäkin lähes kokonaan.'

Marissa merkitykseltään samantyyppisiä muodosteita on vieläkin enemmän: Muodot *türâšńek* (22) ja *tićmašńek* (23) ovat kantasanojaan (*türâš* 'täysi, kokonainen', *tićmaš* id.) myöten kovin samanmerkityksisiä, ja sama suhde on myös sanoilla *pütâń* ja *pütâńek*, jotka molemmat nähdään esimerkissä (24).

- (22) *Uke, mâj türâšńek sovet ajdeme ulam. (Ончыко)*
'Ei, olen täysin neuvostoihminen.'
- (23) *Mâj škemâm tićmašńek sovet ajdemâlan šotlem. (Ончыко)*
'Pidän itseäni täysin neuvostoihmisenä.'
- (24) *Tuge šol, tâmarte pütâńek selhoztechnikâlan, remzavodlan üšanâme. Sandene pütâń kombinatlan ik tehnik-mehanikâm gâna kućenâ. (Ончыко)*
'Niinpä, tähän asti maataloustekniikkaan ja varikkoon on luotettu täysin. Siksi koko kombinaatissa on pidetty vain yhtä teknikko-mekaanikkaa.'

'Kokonaan, täysin'-merkityksisten muotojen runsaus on siis suurinta marissa, jonka *orañek*, *tüčañek*, *ulñek*, *türãñek*, *tičmañek* ja *pütñek* toimivat lähes synonyymeina; näillä muodoilla voi tuntea olevan semanttisia yhtymäkohtia myös jaksossa 2 mainittuihin denumeraalisiin kvantoraalisiin *-ñek*-muotoihin. Tämän eräänlaisen attraktiokeskuksen lisäksi voidaan panna merkille, että marista poiketen pohjoissaamen *-naga*-muodoilla viitataan myös tiettyihin depiktiivien kuvauksissa kautta maailman käsiteltyihin psyykkisiin tiloihin (Schultze-Berndt & Himmelmann 2004, 63). Sinänsä odotuksenmukainen adjektiivikantainen muoto on *čielggosnaga* 'selvänä, päihtymättömänä' (25), mutta odottamattomampi on substantiivin *oaivi* 'pää' lokatiivimuotoon *oaivvis* perustuva *oaivvesnaga*, jonka merkitys on sama kuin yhdyssanoilla *juhkanoaivvis* 'juovuspäissään' ja *gárrenoaivvis* 'id.', mutta esimerkissä (7) nähdyn substantiivikantaisen *varranaga*-muodon tavoin se toimii myös attribuutiasemassa:

- (25) *Juhkanvuodas lea šiega ja fuolalaš almmái, čielggosnaga lea soaiggus tyránna.*¹²
 'Humalassa hän on kiltti ja huolehtivainen mies, selvänä kamala tyranni.'
- (26) *Eanemusat oaivvesnaga vuoddit leat gávpoggiin dego Roavvenjárvggas ja Giemas.*¹³
 'Eniten juopuneita kuljettajia on kaupungeissa kuten Rovaniemellä ja Kemissä.'

Yksin marille ominaisista *-ñek*-muotojen käyttötavoista on syytä muistaa jaksossa 2 mainitut ikäkausiin viittaavat substantiivi- ja adjektiivikantaiset *azañek* 'lapsena' (2), *rvezãñek* 'nuorena' (3), *samârãkñek* 'id.' ja *iziñek* 'pienena' (17) sekä vuorokaudenaikoihin viittaavat *vodñek* '(jo) illalla' ja *volgâdãñek* '(jo) valoisaan aikaan', jotka puolestaan muistuttavat jaksossa 3 mainittuja saamen muotoja *otnánaga* 'heti tänään' ja *vuossárnaga* 'heti maanantaina'.

5. Marin *-ñek* ja pohjoissaamen *-naga*: yhteiset funktiot, yhteinen alkuperä?

Sekä marin *-ñek*- että pohjoissaamen *-naga*-aineksen alkuperää koskevia oletuksia on esitetty jo aiemmissa marin ja saamen kielihistoriallisissa kuvauksissa, mutta ilman eksplisiittistä huomiota siihen, miten kyseisiä muotoja käytetään ja kuinka hyvin esitetyt etymologiat voi funktionaalisesti yhdistää erilaisten sijojen – lokatiivin, instruktiivin, komitatiivin ja useammankin latiivin – alkuperäisiin merkityksiin tai nykykielten muotojen semantiikkaan. Jo edellä on todettu, että yhteneväisistä funktioistaan ja muodoistaan huolimatta marin ja pohjoissaamen muodot ovat tähänastisessa tutkimusperinteessä pysyneet täysin erillään,

12. <<http://www.porsanger.kommune.no/smavvagonagas-puntila-lea-komedijja.182922-71023.html>> (21.7.2008)

13. <<http://www.samiradio.org/article.php?articleID=17429>> (21.7.2008)

mutta tässä yhteydessä on paikallaan lopuksi esittää jokunen sanapari, joita voisi halutessaan pitää paitsi kantasanojensa myös niihin liittyneen suffiksin osalta suoranaisina kognaatteina:

- (27) a. *Nunâm kogâhâštâmat ilâšânek kiš dene jülâšö tulan jerâš šuâmo.*
(YC: Ilm. 19:20)
b. *Goappašagat bálkestuvvuiga eallinaga dollajávrái mii buollá riššain.* (OT: Ilm. 19:20)
'Ne molemmat heitettiin elävältä tuliseen järveen, joka tulikiveä palaa.'
- (28) *Vurgemâštâm, muškân, nočkânekak čijâšt.* (Učaev 1985, 124)
'Vaatteensa pestyään he pukivat ne märiltään.'
- (29) *Roavvgu mii njuoskkasnaga lei hui lossat, fertejedje diktit oanehaš orrut gáttis vai moattis nagodit dan bidjat holgga ala.*¹⁴
'Vällyjen, jotka märiltään (heti pesun jälkeen) olivat tosi raskaat, piti antaa olla jonkin aikaa rannassa, jotta pari ihmistä jaksoi panna ne ululle (kannatusorrelle).'

Erilaisista preesensin partisiipin tunnuksista huolimatta esimerkkien (27a–b) *ilâšânek* ja *eallinaga* ovat saman uralilaisen verbin partisiippien (*ilâše*, *ealli*) depiktiivimuotoja, joita uusimpien raamatunkäännösten laatijat lienevät päätyneet käyttämään toisistaan riippumatta.¹⁵ Pohjoissaamen adjektiivin *njuoskkas* 'märkä; kypsytön, raaka' marilainen vastine puolestaan on *nočko* 'märkä, kostea'; Učaevin (1985, 124) ja myöhemmin SMJa:n (1990–2005 s.v.) hieman muunneltuna siteeraaman lauseen (28) *nočkânek*-muotoa (perässään *-ak*-liitepartikkeli) en ole tämän lisäksi paikallistanut autenttisena, mutta muoto on joka tapauksessa selvä funktionaalinen ja ainakin jossakin määrin etymologinenkin vastine lauseessa (29) nähtävälle *njuoskkasnaga*-muodolle (vrt. myös Riese & Bradley & Guseva 2014 s.v.).

Taulukko 1 kokoaa lopuksi yhteen – edellisen jakson lopussa mainittuja rajatapauksia lukuun ottamatta – kaikki tuntemani adjektiivikantaiset muodot, joiden lauseopillista käyttöä voi useimmiten luonnehtia depiktiiviseksi; myöhempien tutkijoiden jatkoselvityksiä helpottaakseni esitän marin sanat tässä kielen oman ortografian mukaisina.

Edellä esitetty synkroninen kuvaus herättää luonnollisesti kysymyksen siitä, ovatko marin ja pohjoissaamen muodot yhteistä alkuperää. Viime vuosikymmeninä marin suffiksin alkuperää pohtineet tutkijat (Galkin 1964, 35–36; Anduganov 1991, 151; Bereczki 1994, 10; 2002, 49–50) ovat selittäneet *n*-aineksen suomalais-volgalaiseksi instruktiiviksi, mutta olleet kahta mieltä siitä, tuleeko *k*-aineksen alkuperäksi tulkita marin komitatiivi *-ke/-ye* (Galkin

14. <http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.6875315> (1.8.2014)

15. Toinen esimerkki partisiipeihin liittyvästä *-nek*-suffiksista on verbin *küäs* 'kypsyä' kielteisestä partisiipista (*küčmō*) muodostettu *küčmânek* 'raakana, kypsymättömänä'. Nielsen (1932–1962 s.v. *nâgá*) puolestaan mainitsee leksikaalistumattomiin perfektin partisiipeihin pohjautuvat ja kaikkiaan tilapäisiltä vaikuttavat muodosteet *gahččannaga* 'vielä kaatumisen jäljiltä' ('ennu liggende efter fallet') ja *gaikoduvvonnaga* 'vielä purkamisen jäljiltä' ('ennu liggende nedrevet').

Kantasanan päämerkitys	Mari	Pohjoissaame
'elävä'	<i>ильше</i> → <i>ильшынек</i> <i>живой</i> → <i>живойнек</i> ¹⁶ <i>чонан</i> → <i>чонаннек</i> <i>йльымй</i> → <i>йльымйнек</i> ¹⁷	<i>ealli</i> → <i>eallinaga</i>
'kosteä, märkä'	<i>ночко</i> → <i>ночкынек</i> <i>иле</i> → <i>иленек</i>	<i>njuoskkas</i> → <i>njuoskkasnaga</i> <i>lávttas</i> → <i>lávttasnaga</i>
'raaka'	<i>кўчымө</i> → <i>кўчымынек</i>	<i>njuoskkas</i> → <i>njuoskkasnaga</i>
'lämmin'	<i>леве</i> → <i>левынек</i>	<i>liekkas</i> → <i>liekkasnaga</i>
'kuuma, lämmin'	<i>шокишо</i> → <i>шокишынек</i>	<i>báhkas</i> → <i>báhkasnaga</i>
'kylmä'	<i>йўштө</i> → <i>(шокишынек-)</i> <i>йўштынек</i>	<i>galmmas</i> → <i>galmmasnaga</i>
'kuiva'	<i>кукишо</i> → <i>кукишынек</i>	<i>goikkis</i> → <i>goikkesnaga</i>
'tuore'	<i>свежа</i> → <i>свежанек</i>	<i>varas</i> → <i>varasnaga</i>
'paljas, alaston'	<i>чара</i> → <i>чаранек</i>	<i>álás</i> → <i>álásnaga</i>
'koko(nainen)'	<i>тичмаиш</i> → <i>тичмаишнек</i> <i>тўрыс</i> → <i>тўрыснек</i> <i>уло</i> → <i>улынек</i>	<i>ollis</i> → <i>ollisnaga</i> <i>obba</i> → <i>obbanaga</i>
'pyöreä'	<i>чумыраиш</i> → <i>чумыраишнек</i>	
'pieni'	<i>изи</i> → <i>изинек</i>	
'vihreä, raaka'	<i>ужарге</i> → <i>ужаргынек</i>	
'selkeä; puhdas'		<i>čielggas</i> → <i>čielggasnaga</i>
'selvä'		<i>čielggus</i> → <i>čielggosnaga</i>
'tyhjä'		<i>guoros</i> → <i>guorosnaga</i>
'haalea'		<i>loikkas</i> → <i>loikkasnaga</i>
'irtonainen'		<i>luovos</i> → <i>luovosnaga</i>
'uusi'		<i>ođas</i> → <i>ođasnaga</i>

Taulukko 1. (Niitty)marin *-ńek-* ja pohjoissaamen *-naga-*aineksiset deadjektiiviset depiktiivimuodot.

mts.; Anduganov mts.) vai marin temporaalisten *-sek-*tunnuksisten adverbien (esim. *tengečė* 'eilinen' → *tengeč(ä)sek* 'eilisestä lähtien') luoma analogia (Bereczki 2002, 49). Toisaalta Galkin ja Anduganov yhdistävät koko *-ńek-*aineksen mordvan samanmuotoiseen komitatiiviin, joka puolestaan itämerensuomalais-saamelaisella taholla on yhdistetty itämerensuomen ja saamen komitatiiviin, jonka alkuperänä esimerkiksi Laanest (1975, 110) pitää instruktiivia, mutta muun muassa Korhonen (1981, 225) ja Sammallahti (1998, 67) selittävät sen adjektiivijohdosten essiivimuodoiksi. Marin *-ńek-*aineksen semanttista yhteyttä yhteenkään komitatiiviin ei silti liene missään perusteltu, ja sellainen vaikuttaakin vaikealta tavoitteelta. On silti ymmärrettävää, että kollektiivinumeraalit kuten *kogâńek* 'molemmat' on houkuttelevaa yhdistää suomen instruktiivimuotoon *kahden* (esim. Bereczki 1994, 10).

16. Vain vuorimari.

17. Vain vuorimari.

Pohjoissaamen denominaaliset ja deadjektiiviset *-naga*-muodot sen sijaan tuntuvat eräänlaisilta essiivin rinnakkaismuodoilta, eikä etymologistakaan yhteyttä essiiveihin liene tarpeen epäillä. Suurempi haaste muodon ymmärtämiselle on kuitenkin morfeemin loppuosa, jonka Sammallahti (1998, 93, 236, 258) rekonstruoi useamman itsenäisen sijan – yhden essiivin ja kahden ns. latiivin (*-k ja *-n) – kasautumaksi, joka on kehittynyt seuraavaan tapaan: kantauralilaiset suffiksit *-na + *-k- + (-i-) *-n > kantasaamen *-*negeŋ* > pohjoissaamen *-naga*.

Sammallahden esittämä rekonstruktio on siis kantasaame, mutta tähän asti ainoastaan pohjoissaamea tarkasteltua on syytä kiinnittää huomiota siihen, että kantasaamelaisella rekonstruktioilla on yllättävän pieni, joskin sinänsä täysin aiheellinen peruste: koltansaamen adverbi *ðhttna* 'yhtaikaa, (kaikki) kerralla, yhdessä' (Pekka Sammallahti, henkilökohtainen tiedonanto). Jo 1700-luvulla dokumentoitun *-naga*-morfeemin edellä kuvatuille käyttötavoille ei kuitenkaan tunneta vastineita edes lähimmäistä naapurikielistä. Liki ainoa tunnettu poikkeus on siis koltansaamen *ðhttna*, jota voi pitää pohjoissaamen samanmerkityksisen *oktanaga*-muodon odotuksenmukaisena vastineena:¹⁸

(30) a. *Puärraz jiä vuei't lee'd ðhttna obbäiggsânji
peämmamfrijjuðđäst.*

b. *Vähnemat eaba sáhte leat oktanaga ollesáigásaš
dikšunfriddjas.*¹⁹

'Vanhemmat eivät voi olla yhtä aikaa kokoaikaisesti hoitovapaalla.'

Sammallahden esitys *-naga*-morfeemin alkuperästä on analoginen saamelaiskielten abessiivin kehityksen kanssa; verrattakoon esimerkiksi pohjoissaamen postpositiolauseketta *goadi haga* 'ilman kotaa' ja koltansaamen abessiivimuotoa *kuä'dtää* 'kodatta', joiden yhteinen kantasaamelainen rekonstruktio on **koadēptāgeŋ* (Sammallahti 1998, 203), jonka suffiksiosa puolestaan on jo pitkään selitetty abessiivisuffiksien *-*pta* ja sitä seuranneiden latiivien *-*k* ja *-*k*/*-*n* kasaumaksi (myös esim. Korhonen 1981, 226–227). Tarkalleen ottaen Sammallahti ei tosin *-naga*-ainesta koskevissa etymologisissa esityksissään viittaa deadjektiivisiin depiktiiveihin vaan vain denominaalisiin *-naga*-johdoksiin sekä adverbisiin *oktanaga* ja *dalánaga* 'heti paikalla' (vrt. *dal*, *dál* 'nyt'). Lisäksi voidaan panna merkille, että pohjoissaamen muodolla *obbanaga* 'kokonaan, kokonaisena' (5, 20) näyttää olevan muodollinen vastine myös luulajansaamen adverbissa *ábbånagi/ábbånagá* 'paljon, vielä; ylipäänsä' (esim. *ábbånagi stuoráp* 'vielä paljon suurempi'), mikä samoin rinnastuu abessiivin paikalliseen kehitykseen (vrt. *goade dagi/dagá* 'kodatta').

Tässä ei ole tarpeen yksityiskohtaisesti toistaa viime aikojen kritiikkiä fennougristisen perinteen mutkattomasta tavasta selittää mitä moninaisimpia

18. Nämäkin muodot ovat semanttisesti läheisiä vastaavien essiivien (*ðhttna* ja *oktan*) kanssa ja rinnastuvat myös suomen essiivilähtöisen *ynnä*-sanan vanhemmassa kirjasuomessa yleiseen 'yhdessä'-merkitykseen. Lisäesimerkkejä koltansaamen muodosta kansankielessä tarjoaa varsinkin T.I. Itkonen (1958, 30).

19. Molemmat esimerkit <<http://www.stm.fi>> (1.8.2014)

sijoja ja sijoihin verrattavia muotoja erilaisten hypoteettisten latiivien ja muiden sijojen yhdistymiksi (esim. Aikio & Ylikoski 2007, 33, 57–60; Ylikoski 2011, 255–256, 262–264), mutta yllä esitettyjen *-naga*-muotojen merkitystehtävät eivät nähdäkseni anna minkäänlaisia funktionaalisia viitteitä siitä, miksi morfeemin syntyyn olisi tarvittu ensimmäistäkään tulosijaa. On pikemminkin todettava, että *-naga*-muotojen käyttö on leimallisen olosijaista jopa siitä huolimatta, että pohjoissaamen essiivi muuten vastaa myös suomen translatiivivia, jolla se voidaankin suomentaa paljon useammin kuin essiivillä. Essiivin dynaamista, ”translatiivista” käyttöä *-naga* ei vastaa resultatiivisissa tai muissakaan merkityksissä (Ylikoski tulossa).

Funktionaalisesta näkökulmasta katsottuna *-naga*-elementin loppuosaa on nähdäkseni tällä tietoa pidettävä alkuperältään tuntemattomana ja myös marin *-ńek*-aineuksen alkuperää koskevat arvelut on esitetty ilman vakuuttavia perusteluja. Saamen muodosta poiketen *-ńek*-suffiksin käyttö tunnetaan vanhastaan yleismarilaiseksi (Berezcki 2002, 49; Moisio & Saarinen 2008), mikä marin historiaa tutkittaessa on pikemminkin vaikeuttava kuin helpottava tekijä: Unkarin tavoin mari on kielikunnassaan poikkeuksellisen homogeeninen kokonaisuus, jolla ei ole samanlaisia lähimenneisyyttä valaisevia sisarkieliä kuin koltan- ja luulajansaame pohjoissaamella, tai vastaavat lähisukukielet suomella, mokšalla tai udmurtilla.

Marin suffiksille voisi toki ainakin nasaalisen elementin osalta arvela samaa essiivistä alkuperää kuin saamenkin muodolle – muutenhan marista näyttää kokonaan puuttuvan tämän uralilaisen lokatiivin essiivinen käyttö, joka tunnetaan lähes kautta saamelaisen ja itämerensuomalaisen kielialueen ja myös permiläisten kielten samalähtöisten sijojen tehtävissä (esim. Bartens 2000, 100–101, 104).²⁰ Mikäli *-ńek*-suffiksi halutaan yhdistää uralilaisen lokatiivin perillisinä pidettyihin postpositioihin ja adverbeihin (esim. *ũmbalne* ’päällä, yllä’, *tũnõ* ’ulkona’) tai vaikka instruktiivisiksi luonnehdittuihin adverbeihin *šokšãn* ’lämpimästi’, *jũštãn* ’kylmästi’ ja *kečãn* ’päivittäin’ (esim. Beke 1911, 221–224, 280; Anduganov 1991, 147–148), ongelmaksi jää kuitenkin semantiikan lisäksi se, että viimeksi mainittujen suffiksien *n* on aivan toinen foneemi kuin *-ńek*-aineuksen *ń*. Suffiksin *k*-aineuksen puolestaan voisi Beken (1911, 280) varhaisen oletuksen mukaisesti ajatella saaneen alkunsa – myös saamessa, jonka suffiksin essiivipohjaa on tarpeettomampaa epäillä – jostakin sinänsä merkityksettömästä kliitistä kuten *-ak* esimerkin (28) muodossa *nočkãńekak* ’ihan märkänä’ (vrt. myös Bergsland 1945, 8, 30–31). Juuri tätä takavokaalista turkkilaislainaa tosin lienee tarpeetonta pitää ilmeisen vanhan *-ńek*-morfeemin raaka-aineena (vrt. Saarinen 1986, 37–42). Mitä **-k*-latiiviin vielä tulee, Berezcki (1994, 10) itse asiassa huomioi sen myös marin suffiksin klusiilin alkuperää pohtiessaan, mutta toteaa tällaisen oletuksen semanttisesti mielivaltaiseksi: ”lautlich liesse es sich am einfachsten aus Lativ **k* erklären, wegen der Funktion des Suffixes ist das aber nicht klar.”

20. Erkki Itkosen (1966, 264) tavoin on melko helppoa otaksua, että jo uralilaisen **kalana*-muodon lokatiivisen päämerkityksen ”lisäksi sillä epäilemättä oli sivumerkitys ’kalana’”.

Lopuksi mainittakoon ehkä pikemminkin kuriositeettina kuin mahdollisena kognaattina tavallaan marin *-ńek*-kollektiivinumeraaileihin (jakso 2) lukeutuva *iktńek*, jonka merkitys on välttämättä hieman muuta kuin kollektiivinen; sitä käytetään lähinnä merkityksessä ’ainokainen’:

- (31) *Južgunam ik uškal iktńek kup lavrâš pižân kola. (Mapuđ lumeramuđ, s. 179)*
 ’Toisinaan [köyhien talojen] ainokainen lehmä juuttuu suomutaan ja kuolee.’

Tämän muodon merkitys on toki kaukana saamelaiskielten *oktanaga-* ja *đhttna-*muodoista, mutta muotonsa puolesta näidenkin voisi ajatella olevan samaa alkuperää. Yksi vaihtoehto on sekin, että marin adjektiivikantaisilla johdoksilla on aivan toinen alkuperä kuin samanmuotoisilla, mutta funktionaalisesti kovin etäisillä kollektiivinumeraaileilla. Depiktiivisten rakenteiden ’juuri silloin kun X on tilassa Y’-merkityksen huomioon ottaen klusiilisten ainesten alkuperäksi voisi olettaa lähinnä nykymarin *-ak-* ja nykypohjoissaamen *-ge-*liitepartikkeleiden (’-kin’) kaltaisia vahvistavia elementtejä, mutta marin ja saamen yhteisiin kantakieliin tällaisia ei toistaiseksi liene rekonstruoitu.

6. Lopuksi

Tässä artikkelissa on keskitytty ennen kaikkea kahden ”suomalais-volgalaisen” – marilaisen ja saamelaisen – verrattain vähälle huomiolle jääneen, suppeasti kuvatun mutta rohkeasti etymologisoidun sidonnaisen morfeemin synkroniseen kuvaukseen. Etenkin pohjoissaamen deadjektiiviset *-naga-*muodosteet vastaavat syntaksiltaan ja semantiikaltaan suomen *tuoreeltaan-* ja *kuiviltaan-*tyyppisiä sijamaisia leksikaalistumia; samanlaisia ovat myös useimmat marin *-ńek-*muodot. Vaikka molempien suffiksien klusiilisten elementtien alkuperä jää toistaiseksi arvoitukseksi, sekä marin että pohjoissaamen suffiksien synkronian ja diakronian ymmärtämisen luontevimpana lähtökohtana ovat uralilaisen **-na-*lokatiivin läntisten perillisten essiiviset funktiot – siitä huolimatta, että kumpakaan ei käytetä tavallisena ”essiivinä” esimerkiksi primäärisen predikaatin tai kopulakomplementin merkitsemiseen. Nämä kaksi suffiksia ovat joka tapauksessa etenkin adjektiiveihin liittyessään niin samanoloisia, että niiden mahdollisen yhteisen alkuperän etsiskelyä on syytä jatkaa tämänkin jälkeen.²¹

21. Latiivien ja muiden sijamuotojen mielivaltaisilla yhdistelmillä operoivan selityssperinteen rinnalle on suomalais-ugrialaisten kielten tutkimuksessakin levinnyt ns. kieliopillistumisteoria, jonka kannattajilla on niin ikään taipumusta liian rohkeisiin selityksiin (ks. Joseph 2004). Koska itsenäisten sanojen kieliopillistuminen suffiksiksi on itsessään epä-äännelailista, hämärtyneen suffiksin alkuperää voi tuntua houkuttelevalta selitellä vain väljästi samanmuotoisella ja -merkityksisellä lekseemillä. Tarkasteltujen *-ńek-* ja *-naga-*ainesten selitykseksi voisivat tällaisessa katsannossa tarjoutua vaikkapa suomen *X:n aikana* -rakenteen kaltaiset lausekkeet, koska niin adjektiivikantaisilla depiktiiveillä kuin marin substantiivikantaisillakin *-ńek-*muodosteilla on jokseenkin temporaalinen ’kun vielä’-merkitys; sananlaskulle *Kürtńâm šokšńek taptat* (18a) onkin olemassa vaihtoehto, jonka mukaan rauta on taottava *šokšńž godńm*, ”kuumuutensa aikana”. Esimerkiksi *nočkńńek-* ja *njuoskkasnaga-*muotojen tyystin spekulatiivinen kantamuoto **ńęčkńn ajkan(a)* ’määrän aikana; määriltään’ – alkuperältään germaaniseksi oletettua **ajka-*sanaa ei tunneta marista asti – on

Marin ja pohjoissaamen keskinäinen vertailu luo muutenkin uutta valoa molempien kielten rakenteiden parempaan ymmärtämiseen, ja tässä erityistä huomiota saaneet depiktiivien joukot voivat osaltaan lisätä myös muiden kielten vastaavien ilmausten ja niiden kehityksen ymmärtämistä.²² Maria ja saamelaiskieliä vertaileva synkroninen tutkimus voinee vastaisuudessaakin tarjota uusia näköaloja myös muiden länsiuralilaisten kieliopillisten elementtien menneisyyden selvittelyyn.

Lähteet

Aineistolähteet

Divvun/Giellatekno = The Divvun/Giellatekno Corpus (2014), UiT Norges arktiske universitet. <<http://gtweb.uit.no/korp/>> 8.5.2014.

Марий литератур = *Марий литератур. 10 класс. Литератур критике да литератур историй дене материал-влак хрестоматий*. Р.А.Кудрявцева ямдылен. Йошкар-Ола: Марий книга савыктыш.

Ончыко = *Ончыко*-sanomalehtikorpus. Turun yliopiston Volgan alueen kielten tutkimusyksikkö.

OT = *Odda Testamenta*. Oslo: Norgga Biibbalsearvi 1998.

УС = *У Сугынь*. Хельсинки: Библийым кусарыше институт 2007.

siis ymmärrettävä lähinnä varoittavaksi esimerkiksi mahdollisista uuden aallon etymologioista, jollaisia sinänsä on yhtä vaikea osoittaa vääriksi kuin tähänastisiakaan selityksiä. Hyvin perusteltuina tämäntyyppiset etymologiat voivat toki periaatteessa syrjäyttää aiemmat selitykset, joten pohdittavaksi jää, voiko eteläsaamen genetiivinen ilmaus *akten aejkien* 'yhden kerran' olla sukua pohjoissaamen sanojen *ovtta äigge* 'yhden aikaan; yhteen aikaan' lisäksi myös esimerkeissä (30a–b) nähdylle 'yhtäikää'-merkityksisille *oktanaga-* ja *öhtna-*muodoille.

22. Tässä ei ole ollut mahdollista syventyä esimerkkien suomennoksissa esiintyviin ablatiivisiin adverbeihin, joita ei fennistiikassa ole juurikaan kuvattu. Tietävästi laajimmin, neljälle riville mahtuvien neljän esimerkin avulla, niitä on kuvannut Penttilä (1963, 427), jonka mukaan muodoilla ilmaistaan "ti la a, jossa jokin on silloin, kun verbinmuodon esiintymän tarkoittama toiminta sitä kohtaa", ts. ne ovat lähinnä patientteihin viittaavia depiktiivejä. Toisaalta Setälä (1952, 72) kuvailee lauseopissaan, että tällöin "esine juuri semmoisenaan joutuu verbin vaikutuksen alaiseksi". Erityisesti merkitys 'juuri semmoisenaan' onkin mahdollista kiteyttää sanoiksi *semmoiseltaan* ja *sellaiseltaan* (esim. *Aili söi kalan sellaiseltaan*). Vaikka muoto on marginaalinen, se ei ole aivan epäproduktiivinen: esimerkiksi taulukkoon 1 sopivista lekseemeistä on mahdollista löytää internet-hakujen tuloksina juuri tällaisia '-naga'- ja '-nek'-merkityksisiä depiktiivejä muodoissa *elävältään/eläviltään, kokonaiseltaan, kostealtaan, kuivaltaan/kuiviltaan, kuumaltaan/kuumiltaan, kylmältään/kylmiltään, lämpimältään/lämpimiltään, märiltään, paljaaltaan/paljailtaan, puhtaaltaan/puhtailtaan, raa'altaan, selviltään, tuoreeltaan/tuoreiltaan, tyhjältään/tyhjiltään, uudeltaan/uusiltaan* ja jopa esimerkin (14) käännökseen sopiva *vihreältään (vihreeltään)*:

- (i) *Osaisko kukaan neuvoo mikä mun pasuunakukalla on :(Siinä ei ole ötökkää, se on suojassa ollut koko kesän, ei ole saanut liika vettä ja lannoitettu on, kuitenkin ei ole kuivahtunut eikä märäntynyt tai mitään. Mutta nyt se pudotti kaikki lehdet aivan vihreältään! Ei ollut laikkuja, ei keltaista ei mitään. Aivan vihreät lehdet putoaa yks kaks vuoron perään.*

<<http://www.huonekasvit.net/foorumi/viewtopic.php?f=8&t=605>> (1.8.2014)

Marin ja pohjoissaamen monikottomiin *-nek-* ja *-naga-*depiktiiveihin nämä, kuten vastaavat essiivit, rinnastuvat sikäläkin, että yksikön ja monikon välinen muodollinen ero on melko olematon, kun monikolliseen asiasisältöön voidaan hyvin viitata myös yksikkömuodoilla: *Pojat söivät kebabit tuoreiltaan ~ tuoreeltaan ~ tuoreina ~ tuoreena*.

Muut lähteet

- Aikio, Ante & Ylikoski, Jussi 2007: Suopmelaš gielaid *l*-kásusiid álgovuodđu sáme- ja eará fuolkegielaid čuovggas. – Jussi Ylikoski & Ante Aikio (toim.), *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. 11–71.
- Alhoniemi, Alho 1985: *Marin kielioppi*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Андуганов = Андуганов, Юрий Владимирович 1991: *Историческая грамматика марийского языка. I. Синтаксис*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Bartens, Raija 2000: *Permiläisten kielten rakenne ja kehitys*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Beke, Ödön 1911: *Cseremisiz nyelvtan*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Bereczki, Gábor 1994: *Grundzüge der tscheremissischen Sprachgeschichte I*. Szeged: Studia Uralo-Altaica.
- 2002: *A cseremisiz nyelv történeti alaktana*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Bergsland, Knut 1945: L'alternance consonantique date-t-elle du lapon commun? *Festskrift til Konrad Nielsen på 70-årsdagen 28. august 1945*. Oslo: A. W. Brøgger. 1–53.
- Galkin = Галкин, Иван Степанович 1964: *Историческая грамматика марийского языка. I. Морфология*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Halliday, Michael A. K. 1967: Notes on transitivity and theme in English, part 1. – *Journal of Linguistics* 3: 37–81.
- Himmelman, Nikolaus P. & Schultze-Berndt, Eva 2005: Issues in the syntax and semantics of participant-oriented adjuncts: An introduction. – Nikolaus P. Himmelmann & Eva Schultze-Berndt (toim.), *Secondary predication and adverbial modification*. Oxford: Oxford University Press. 1–67.
- Itkonen, Erkki 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: WSOY.
- Itkonen, T. I. 1958: *Koltan- ja kuolanlapin sanakirja. Wörterbuch des Kolta- und Kola-lappischen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Joseph, Brian D. 2004: Rescuing traditional (historical) linguistics from grammaticalization theory. – Olga Fischer & Muriel Norde & Harry Perridon (toim.), *Up and down the cline – the nature of grammaticalization*. Amsterdam: John Benjamins. 45–71.
- Korhonen, Mikko 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Laanest, Arvo 1975: *Sissejuhatus läänemeressoome keeltesse*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.
- Leem, Canutus [Knud] 1768: *Lexicon Lapponicum bipartitum, Lapponico Danico Latino & Danico Latino Lapponicum, cum Indice Latino. Pars Prima Lapponico Danico Latina*. Nidrosiae: Seminarium Lapponicum Fridericianum.
- Moisio, Arto & Saarinen, Sirkka 2008: *Tscheremissisches Wörterbuch*. Aufgezeichnet von Volmari Porkka, Arvid Genetz, Yrjö Wichmann, Martti Räsänen, T. E. Uotila und Erkki Itkonen. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Nickel, Klaus Peter & Sammallahti, Pekka 2011: *Nordsamisk grammatikk*. Karasjok: Davvi Girji.

- Nielsen, Konrad 1926: *Lærebok i lappisk. I. Grammatikk. Lydlære, formlære, orddannelseslære og syntaks samt tillegg*. Oslo: A. W. Brøgger.
- 1932–1962: *Lappisk ordbok. Grunnet på dialektene i Polmak, Karasjok og Kautokeino*. Oslo: H. Aschehoug & co. (W. Nygaard).
- Penttilä, Aarni 1963: *Suomen kielioppi*. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Riese, Timothy & Bradley, Jeremy & Guseva, Elina 2014: *Mari-English Dictionary*. University of Vienna. – <<http://dict.mari-language.com>> 31.7.2014.
- Saarinen, Sirkka 1986: Über einige tscheremissiche Enklitika. – *Ural-Altäische Jahrbücher, Neue Folge* 6: 37–46.
- (tulossa): Essive in Mari. [Käsikirjoitus.]
- Sammallahti, Pekka 1998: *The Saami languages. An introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- 2005: *Láidehus sámegiela cealkkaoahpa dutkamii*. Kárášjohka: Davvi Girji.
- Schultze-Berndt, Eva & Himmelmann, Nikolaus P. 2004: Depictive secondary predicates in crosslinguistic perspective. – *Linguistic Typology* 8: 59–131.
- Setälä, E. N. 1952: *Suomen kielen lauseoppi*. Tarkistanut Matti Sadeniemi. 13. painos. Helsinki: Otava.
- SMJa 1990–2005 = Абрамова, Александра Алексеевна ут. 1990–2005: *Словарь марийского языка. Марий мутер*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Učaev = Учаев, Зиновий Васильевич 1985: *Марий йылме. Факультативный занятиям эртарыме учебный пособий*. Йошкар-Ола: Марийское книжное издательство.
- Ylikoski, Jussi 2011: A survey of the origins of directional case suffixes in European Uralic. – Seppo Kittilä & Katja Västi & Jussi Ylikoski (toim.), *Case, Animacy and Semantic Roles*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins. 235–280.
- 2014 (tulossa): Davvisámegiela substantiivavuđot -naga-hámit giellaoahpa ja sátnevuorkká rájá alde. – *Sámi dieđalaš áigečála* 1/2014.
- (tulossa): Essive in North Saami. [Käsikirjoitus.]